

پژوهشی در سلاذن‌های مکشوفه از بندر تاریخی بردستان (بردو)

A Study of Celadon Vessels Discovered from the Historical Port of Bardastan (Bordu)

Hossein Tofighian^{1*}

حسین توفیقیان^{۱*}

¹ Associate Professor, Iranian Center for Archaeological Research (ICAR),
Research Institute of Cultural Heritage and Tourism (RICHT), Tehran, Iran.
Corresponding author: hosseintofighian1@gmail.com

^۱ دانشیار، پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران. نویسنده مسئول:
hosseintofighian1@gmail.com

چکیده	اطلاعات مقاله
سلاذن، از نخستین گونه‌های سفال لعاب‌دار تولیدشده در چین باستان، در دوران اسلامی از طریق شبکه‌ای گسترده از مبادلات تجاری به‌عنوان کالای ماندگار به سرزمین‌های غربی، از جمله خلیج فارس، تجارت شده است. این کالای پرطرفدار از مسیر جاده ابریشم دریایی وارد بنادر شمالی خلیج فارس می‌شد و سپس به مراکز بزرگ اقتصادی و جمعیتی ایران انتقال می‌یافت. علاوه بر بنادر بحری، همچون مهریوان، سی‌نیز، گناوه، ریشهر، نجیرم، سیراف و حریره کیش، بندر فراساحلی بردستان، به‌عنوان نخستین بندر بری، نقش مهمی در تجارت دریایی خلیج فارس و واردات انواع کالاهای چینی ایفا کرده است. این بندر تاریخی در فاصله ۵ کیلومتری ساحل خلیج فارس، در بندر دیر و در حاشیه غربی رودخانه دائمی بردستان قرار گرفته و انواع ظروف چینی در آن شناسایی شده است. بر اساس شواهد باستان‌شناختی، سلاذن‌های بندر تاریخی بردستان از سده سوم تا یازدهم هجری قمری از چین باستان به ایران تجارت شده‌اند و سپس، به دلیل کیفیت بالا و استقبال گسترده، از قرن هشتم هجری قمری در برخی شهرها، مانند کرمان، سلطانیه و اصفهان، تولید شده‌اند. در این پژوهش، ضمن معرفی انواع سلاذن‌های چینی مکشوفه از بندر تاریخی بردستان، شامل سلاذن‌های یونه، لانگ‌چوان، سلاذن سفید، دوسون، مرتبان، چانگشا و آبی‌وسفید، این مواد فرهنگی با یافته‌های سایر محوطه‌های حوضه خلیج فارس، مانند بندر سیراف، نجیرم، مهریوان و حریره کیش، مقایسه‌ای تحلیلی خواهند شد. در نتیجه این مطالعات، جایگاه بندر تاریخی بردستان در شبکه تجارت دریایی درون‌منطقه‌ای خلیج فارس و فرمانطقه‌ای اقیانوس هند تا شرق آسیا (چین باستان) تبیین خواهد شد. بندر تاریخی بردستان، در کنار دیگر بنادر تاریخی، نقشی مهم و تأثیرگذار در جاده ابریشم دریایی داشته و دروازه ورود کالاهای چینی از جمله سلاذن، به بازارهای ایران بوده است.	تاریخ‌ها دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۱۵ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۲۷
	واژگان کلیدی خلیج فارس دوران اسلامی بردستان سلاذن چین باستان
	History Received: March 05, 2025 Accepted: May 17, 2025
	Keywords Persian Gulf Islamic period Bardistan Celadon Ancient China
Abstract: Celadon, one of the earliest types of glazed ceramics produced in ancient China, was traded during the Islamic period as a durable and highly valued commodity to western regions, including the Persian Gulf, through an extensive commercial network. This popular ware entered the northern ports of the Persian Gulf via the Maritime Silk Road and was subsequently distributed to the major economic and population centers of Iran. In addition to maritime ports such as Mahruyan, Si-Niz, Genaveh, Rishahr, Najiram, Siraf, and Harireh of Kish, the inland port of Bardastan, regarded as the first overland port, played a significant role in the maritime trade of the Persian Gulf and in the importation of various Chinese goods. This historical port is located approximately 5 km from the Persian Gulf coastline, in the region of Bandar Deyr, on the western bank of the perennial Bardastan River, where various types of Chinese ceramics have been identified. Archaeological evidence indicates that celadons were imported from ancient China to the historical port of Bardastan from the third to the eleventh centuries AH. Owing to their superior quality and widespread popularity, these wares subsequently began to be produced from the eighth century AH onward in several Iranian cities, including Kerman, Soltaniyeh, and Isfaha. This study introduces the various types of Chinese celadon unearthed from the historical port of Bardastan, including Yue celadon, Longquan celadon, white celadon, Dusun ware, martaban jars, Changsha ware, and blue-and-white ceramics. These cultural materials are comparatively analyzed alongside finds from other archaeological sites within the Persian Gulf basin, such as Siraf, Najiram, Mahruyan, and Harireh of Kish. The results of this research will clarify the position of the historical port of Bardastan within both the intra-regional maritime trade network of the Persian Gulf and the broader extra-regional trade system extending across the Indian Ocean to East Asia (ancient China). The historical port of Bardastan, alongside other historical ports of the Persian Gulf, played an important and influential role in the Maritime Silk Road and functioned as a gateway for the introduction of Chinese goods, including celadon, into the markets of Iran.	

استناد: توفیقیان، حسین (۱۴۰۴). «پژوهشی در سلاذن‌های مکشوفه از بندر تاریخی بردستان (بردو)». باستان‌شناسی، ۵ (۱): ۱۲۰-۱۰۷.

<https://doi.org/10.22034/archj.5.1.5>

© ۱۴۰۴ (۲۰۲۵) نویسندگان مقاله، مجله باستان‌شناسی، مجله پژوهشکده باستان‌شناسی ایران.

مقدمه

طی دو فصل بررسی و شناسایی باستان‌شناسی سواحل شمالی خلیج فارس در محدوده استان بوشهر، در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۴۰۱، یکی از بنادر فراساحلی و ناشناخته شناسایی و مستندنگاری شد (توفیقیان، ۱۳۸۸؛ ۱۴۰۲). در این پژوهش‌های میدانی، ضمن مطالعه بنادر باستانی مهرویان، سی‌نیز، گناوه، ریگ، شیف، ریشهر، نجیرم، سیراف و نای‌بند (هاله)، بندر دور از ساحل بردستان یا بردو نیز مورد مطالعه قرار گرفت. این بندر تاریخی، اگرچه ۵ کیلومتر با دریا فاصله دارد، از طریق رودخانه شور بردستان به دریا متصل شده است. با توجه به فراوانی سالدون‌های چینی، مانند یوئه، لانگ‌چوان، سالدن سفید، دوسون، مرتبان، چانگشا و آبی‌وسفید، و نیز چندین سکه چینی، پژوهش حاضر شکل گرفت تا با استفاده از این مواد فرهنگی، ارتباطات تجاری خلیج فارس با شرق دور و چین باستان را از سده‌های نخستین اسلامی تا قرون متأخر بررسی کند. علی‌رغم مطالعات گسترده درباره جاده ابریشم دریایی، دریانوردی و کشتی‌رانی در خلیج فارس و اقیانوس هند، اطلاعات چندانی درباره بنادر ایرانی خلیج فارس در دست نیست. این پژوهش فرصتی فراهم می‌آورد تا با مطالعه سالدون‌های چینی بندر تاریخی بردستان، زوایای کمتر شناخته‌شده تجارت دریایی با سرزمین‌های دور روشن شود. در این پژوهش تلاش خواهد شد که به این سوال‌ها پرداخته شود که چه نوع مواد فرهنگی از چین باستان به بندر تاریخی بردستان وارد شده‌اند؟ و بر پایه مقایسه تحلیلی سالدون‌های مکشوفه از بندر تاریخی بردستان، تجارت دریایی این بندر با کدام‌یک از بنادر تاریخی خلیج فارس و بنادر فرمانطقه‌ای در ارتباط بوده است؟

روش پژوهش

برای انجام این پژوهش، نخست منابع مکتوب و مواد فرهنگی شناسایی‌شده در حوزه مطالعاتی خلیج فارس مورد بررسی قرار گرفت و گونه‌های مختلف سالدون و پراکندگی جغرافیایی آن مدنظر قرار گرفت. سپس نمونه‌های سالدون که طی دو مرحله بررسی و شناسایی باستان‌شناسی توسط نگارنده در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۴۰۱ از بندر تاریخی بردستان (بردو) گردآوری شده بود، بر اساس ویژگی‌های فنی، تزئینی و ریخت‌شناختی سفال‌ها مورد مطالعه، گونه‌شناسی و طبقه‌بندی قرار گرفت. در مرحله بعد، مواد فرهنگی بندر تاریخی بردستان با رویکردی توصیفی - تحلیلی با سایر نمونه‌های داخل و خارج از کشور مقایسه شد. با توجه به اهمیت و حساسیت پژوهش‌های باستان‌شناسی حوضه خلیج

فارس، این پژوهش از نوع بنیادی است و می‌تواند مورد استفاده و رجوع سایر پژوهشگران قرار گیرد.

نگاهی به جغرافیای طبیعی و تاریخی محوطه تاریخی بردستان

محوطه باستانی بردستان (بردو) (Bardestan, Burdu) با مختصات 39R 594788.21 E 3082442.58 N در ارتفاع ۸ متری از سطح دریای آزاد واقع شده است. این محوطه با طول ۸۹۰ متر در راستای شمالی - جنوبی و عرض ۶۰۰ متر در راستای شرقی - غربی، گستره‌ای در حدود ۴۵ هکتار را دربر می‌گیرد. محوطه بردستان یا بردو مهم‌ترین محوطه، یا بندر تاریخی، مربوط به دوران اشکانی و ساسانی تا دوران اسلامی در شهر بردستان است که در تاریخ ۲۶ اسفند ۱۳۸۶ با شماره ۲۲۱۸۱ به‌عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. این محوطه در مجاورت شهر نوساز بردستان و در جبهه جنوب‌شرقی آن، در فاصله دو کیلومتری از خط ساحلی خلیج فارس و یک کیلومتری شمال بندر دیر واقع شده است. همچنین، این محوطه از جاده اصلی بوشهر - عسلویه، به خط مستقیم، حدود ۵ کیلومتر فاصله دارد (شکل‌های ۱-۳). در نگاه نخست، به نظر می‌رسد که هم‌زمان با روزگار آبادانی و رونق تجارت در بنادر سیراف و نجیرم، مراکز تجاری کوچک‌تری نیز وجود داشته‌اند که در مسیرهای ارتباطی قرار گرفته و به‌عنوان مراکز پشتیبان عمل می‌کرده‌اند و بنادر اصلی را به مراکز جمعیتی و اقتصادی سرزمین‌های داخلی ایران، مانند فیروزآباد (گور) در فارس و آرجان در خوزستان، متصل می‌ساخته‌اند. از جمله این مراکز تجاری می‌توان به بندر تاریخی بردستان (بردو) اشاره کرد. در میان مراکز تجاری، صنعتی و کشاورزی دنیای باستان، بندر تاریخی بردستان (بردو) به‌واسطه قرار گرفتن در میان بنادر تاریخی و نزدیکی به ساحل دریا، از اهمیت بیشتری برخوردار بوده است. این محوطه باستانی به‌وسیله رود دائمی و شور بردستان به دریا متصل می‌شده است (توفیقیان، ۱۴۰۱: ۱۶).

بر اساس کتاب فارسنامه ناصری، بردستان یکی از بلوک‌های دشتی بوده و از آن با عنوان «ناحیه بردستان» یاد شده است. این ناحیه شامل مناطق میانه، جنوب و شرق (کاکلی) می‌شده و درازای آن از قریه ریز تا نودر بیش از ۹ فرسخ و پهنای آن از بندر دیر تا قریه آبدان ۷ فرسخ بوده است و کوهی بزرگ در میان این ناحیه قرار داشته است (حسینی فسای، ۱۳۸۲: ۹). همچنین، فارسنامه ناصری نقل کرده است که بردستان جزئی از یکی از بلوک‌های دشتی بوده است. در گذشته، قصبه این ناحیه قریه بردستان بوده

پیشینه پژوهش‌های باستان‌شناسی بردستان

بندر تاریخی بردستان یکی از بنادر نویافته در فراساحل شمالی خلیج فارس، در محدوده استان بوشهر، است. این محوطه ابتدا توسط وایت هاووس (۱۳۸۶: ۱۴۷)، استین (Stein, 1937: 45)، پاول شوارتس (۱۳۸۲: ۳۴) و لسترنج (۱۳۷۳: ۴۹) مورد بازدید قرار گرفت. هریک از آن‌ها توضیح مختصری از این محوطه باستانی ارائه داده‌اند. همچنین در میان باستان‌شناسان ایرانی، علی‌اکبر سرفراز در بررسی و شناسایی باستان‌شناسی شهرستان کنگان از این بندر بازدید کرد و آن‌را محوطه باستانی بردو نامید (سرفراز، ۱۳۸۴: ۳).

طی برنامه بررسی باستان‌شناسی بندر تاریخی خلیج فارس در سال ۱۳۸۸ که به سرپرستی نگارنده و حمایت مالی اداره کل میراث فرهنگی استان بوشهر انجام شد، بندر باستانی بردستان شناسایی و مواد فرهنگی سطح این محوطه مطالعه شد (توفیقیان، ۱۳۹۳: ۶۰). همچنین، در برنامه بررسی و شناسایی باستان‌شناسی شهرستان بندر دیر، بندر تاریخی بردستان مجدد مورد پژوهش قرار گرفت و مواد فرهنگی سطح محوطه و برخی یافته‌های فرهنگی که توسط دوست‌داران میراث فرهنگی و افراد معتمد محلی جمع‌آوری شده بود، مورد مطالعه قرار گرفت (توفیقیان، ۱۴۰۲).

و پس از آن، قصبه و حاکم‌نشین آن بندر دیر شده است. بردستان ۱۳ فرسخ از کاکلی فاصله داشته است (همان: ۱۰). سفرنامه نثارخوس، سردار مشهور اسکندر مقدونی، که به فرمان او به بررسی سواحل خلیج فارس از سبند در پاکستان تا فرات در عراق پرداخت، یکی از نخستین منابع جغرافیای تاریخی است که از بندر تاریخی بردستان نام برده است. در این سفرنامه، که به کوشش ویلیام وینست منتشر شده است، به نقطه‌ای در سواحل شمالی خلیج فارس با نام «اوسیزان» اشاره می‌شود که به احتمال قریب به یقین همان بندر تاریخی بردستان است (Vincent, 1797: 390). در جلد سوم کتاب تاریخ کمبریج نیز به مکانی با نام‌های «اسیزان» و «اریزان» اشاره شده و از آن به‌عنوان هسته اصلی سیراف یاد شده است (لاگهارت و جکسون، ۱۳۹۷). موقعیت مورد اشاره در تاریخ کمبریج نیز با منطقه بردستان امروزی مطابقت دارد. بردستان در روزگار ساسانیان بخشی از منطقه سیراف در کوره اردشیرخوره بوده و در عصر محمدخان دشتی نیز یکی از بلوک‌های پنج‌گانه ناحیه دشتی به‌شمار می‌رفته است. همچنین، در دوران امپراتوری ساسانی، محدوده میان بردستان تا لارستان را «ایراهستان» می‌نامیدند (ابن بلخی، ۱۳۸۵: ۱۰۶). هرتسفلد نیز در کتاب پاسارگاد شرح مفصلی درباره موقعیت بردستان و بخش‌های مختلف آن ارائه کرده است (Herzfeld, 1907: 7).

شکل ۱: موقعیت شهرستان بندر دیر در سواحل شمالی خلیج فارس (Google Earth, 2024).

شکل ۲: تصویر ماهواره‌ای شهرستان بندر دیر و موقعیت شهر و محوطه باستانی بردستان در شرق شهرستان (Google Earth, 2024).

شکل ۳: موقعیت و ابعاد امروزی محوطه باستانی بردستان (بردو) (Google Earth, 2024).

زنبوری، سفال با خمیره قرمز و پوشش سیاه، سفال با خمیره نخودی و پوشش سفید، و سفال با لعاب فیروزه‌ای، و نیز سفال‌های سده‌های نخستین دوران اسلامی، شامل سفال با لعاب فیروزه‌ای، اسگرافیاتو، لعاب پاشیده، سفال ساده بدون لعاب، ساده با نقش

سالادون‌های مکشوفه از بندر تاریخی بردستان (بردو)

در بررسی و شناسایی باستان‌شناسی بندر تاریخی بردستان، علاوه بر سکه‌های دوره اشکانی، دوره ساسانی و دوران اسلامی، سفال‌های دوره ساسانی شامل سفال اژدری، سفال با طرح لانه

منطقه رأس الخیمه (متعلق به دوره ساسانی تا قرن هشتم هجری) در کشور امارات، به دست آمده‌اند. همچنین، در بصره، کوفه، واسط و سامرا در عراق و جمیرا در امارات و برهمن‌آباد در سند، سلاذن نوع یوئه شناسایی شده است (Kennet, 2004: 61). سلاذن‌های یوئه اغلب ساده و بدون تزئین هستند، اما از میانه دوره تانگ، این سفال‌ها با نقوش کنده‌کاری تزئین شده‌اند. این نقوش شامل گل لوتوس، پرند، پروانه، چشم‌انداز، ماهی، اژدها و گل می‌شوند. همچنین، تزئینات استامپی نیز در آن‌ها مشاهده می‌شود (Fuqua, 2007: 12; Gompertz, 1963: 25). فرم‌های معمول سلاذن یوئه شامل کاسه، کوزه، بشقاب، دیگ، سینی، فنجان، نعلبکی و بخوردان است (Tampoe, 1989: 52).

پریستم سلاذن‌های یوئه را به چهار گروه اصلی و چندین گروه فرعی تقسیم می‌کند. وی گروه نخست را با عنوان YUE.1 مربوط به اوایل قرن ۹ تا اواسط قرن ۹ میلادی، گروه دو را با عنوان YUE.2 مربوط به اواسط قرن ۹ میلادی، گروه سوم را با عنوان YUE.3 مربوط به قرن ۹ میلادی، و گروه چهارم را با عنوان YUE.4 مربوط به قرن ۱۰ میلادی معرفی کرده است.

سلاذن نوع یوئه مکشوفه از بردستان، یک ظرف کوچک مشابه پیاله است که با لعاب سبز زیتونی و از خمیر چینی ساخته شده و فاقد تزئینات است (شکل ۴). این سفال با لعاب سبز زیتونی متعلق به اواخر قرن سوم تا پنجم هجری بوده و با نمونه‌های مکشوفه از سیراف (Whitehouse, 1968: 1-22, 17) و سلاذن‌های نوع YUE.2 (YUE-F1) در تقسیم‌بندی پریستم قابل مقایسه است (Whitehouse, 1968: 17; Pierstman, 2021: 224).

شکل ۴: سلاذن یوئه مکشوفه از بندر تاریخی بردستان

(Priestman, 2005 A: 185, Pl. 297, 2005 B: 297, 296, Pl. 182; Zhang, 2015: Pl. 4; Hansman, 1985: 37, fig. 7.c; Morgan, 1991: 73, 74; Tampoe, 1989: 313; Kennet, 2004: fig. 18, Type 116).

کنده، سفال با نقش افزوده یا استامپی، شناسایی و مستندنگاری گردید. همچنین، تعداد زیادی سفال و سکه‌های چینی نیز مورد شناسایی و مستندنگاری قرار گرفت. مطالعه بر روی سلاذن‌های چینی نشان‌دهنده تبادلات تجاری میان ایران و چین از سده‌های نخستین تا متأخر دوران اسلامی است. در ادامه، به توضیح انواع سلاذن‌های چینی مکشوفه از بندر تاریخی بردستان پرداخته شده و سپس مقایسه‌ای تحلیلی انجام خواهد گرفت.

۱. سفال سلاذن نوع یوئه (Yue)

سلاذن از جنس خمیر سنگ (Stoneware) یا چینی (Procelain) است که از کائولین (Kaolinite) ساخته می‌شود (Dewar, 2002: 43) و متناسب با میزان اکسید آهن افزوده شده به لعاب آن، به رنگ‌های زیتونی، زرد، کهربایی، سبز، آبی و سیاه تولید می‌شود (Britt, 2007: 67; Zakin, 2011: 12-13). اگرچه تجارت بین ایران و چین از دوره‌های تانگ و ساسانی آغاز شده است، اما سفال سلاذن یوئی برای نخستین بار در قرن سوم میلادی به عنوان کالای تجاری مورد استفاده قرار گرفت (Kennet, 2004: 71; Guy, 1986: 76). سلاذن از قدیمی‌ترین سفال‌های تولید شده در چین است که ابتدا در سلسله هان (۲۰۶ پ.م - ۲۲۱ م.) تولید شد و تولید آن تا قرن هفدهم میلادی ادامه یافت (Valnstein, 1988: 203). این نوع سفال سپس در دوره سونگ (۹۶۰-۱۲۷۹ م.) با نهایت ظرافت و زیبایی تولید شد و این روند در دوره‌های یوآن (۱۲۷۱-۱۳۶۸ م.) و مینگ (۱۳۶۸-۱۶۴۴ م.) نیز ادامه یافت. با این حال، در دوره مینگ، با رواج سفال آبی و سفید، سلاذن از رونق افتاد و نهایتاً منسوخ شد (Deng, 2011: 49). سلاذن‌ها به دو شیوه تقسیم‌بندی شده‌اند: نخست، بر اساس تاریخ و سلسله‌ها (Chen, 2000: 6) و سپس بر مبنای تقسیم‌بندی مکانی، شامل سلاذن‌های چین شمالی و جنوبی (Garner, 1959: 26). سفال نوع یوئه با لعاب زیتونی، از قرن سوم تا دوازدهم میلادی در نینگ شائوکی‌نگ (Ning-Shaxoing) تولید شده و نام آن از نام شهر محل تولیدش، یعنی شهر یوئه‌ژو (Yuezhou)، گرفته شده است (Fuqua, 2007: 12). سفال یوئه از دوره تانگ (۶۱۸-۹۰۷ م.) به اقیانوس هند و خلیج فارس صادر می‌شد (Tampoe, 1989: 100) و در سرزمین‌های ایران و عراق عرضه می‌گردید (Whitehouse, 1968: 17). نخستین سلاذن‌ها، موسوم به گونه یوئه، در قرن سوم ه.ق وارد خلیج فارس شدند. ظروف سلاذن گونه یوئه در محوطه کوش، در

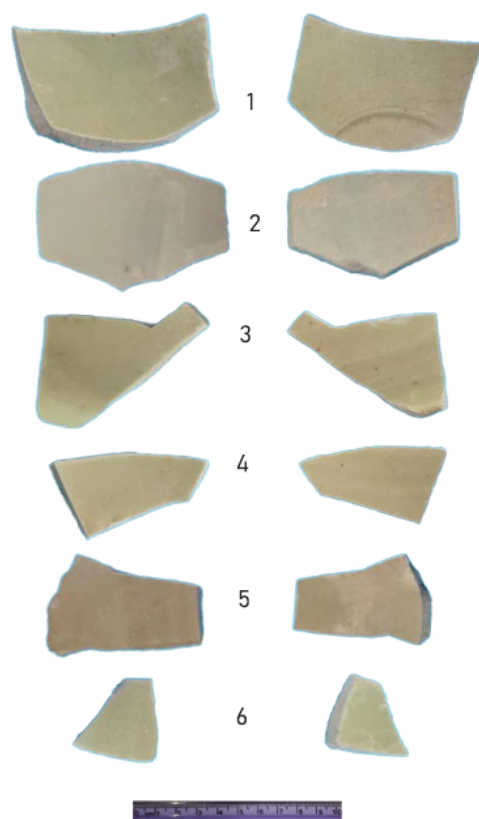
۲. سفال سلاذن نوع لانگچوان

سفال‌های لانگچوان (Longquan) با خمیره خوب حرارت‌دیده و لعاب سبز زیتونی تا آبی مایل به سبز و قهوه‌ای دیده می‌شوند. تمامی این رنگ‌ها ناشی از لعاب ظرف هستند. در این نوع سفال گاهی بخشی از بدنه، به‌عنوان تزئین، بدون لعاب باقی می‌ماند و تزئینات کنده، بسته به نوع و شکل ظرف، بر روی آن‌ها اجرا می‌شد. اشکال این سفال‌ها اغلب ساده بود و اجازه می‌داد تا رنگ لعاب در هر قطعه سفال متفاوت باشد؛ اما بعدها بیشتر نقوش در همه تولیدات مشترک شد. سلاذن لانگچوان به فرم کاسه، تنگ و بشقاب ساخته می‌شد و کاسه‌ها، به‌عنوان فراوان‌ترین فرم، دارای لبه ساده مایل به خارج، لبه برگشته به بالا، لبه‌های دال‌بری و پایه‌های حلقوی بودند که با تکنیک کنده زیرلعاب و نقوش هندسی و برگ لوتوس، در داخل و خارج، تزئین می‌شدند. سفال سلاذن یوئه از قرن سوم تا اوایل قرن ششم هجری تجارت می‌شد و در قرن ششم هجری، سلاذن گونه لانگچوان جای گونه یوئه را گرفت (Britt, 2007: 68).

سلاذن لانگچوان با لعاب سبزرنگ و با عنوان «ظروف سبز»، از ۹۵۰ تا ۱۵۵۰ میلادی در استان ژجیانگ، در جنوب غرب چین، و استان فوجیان، در بیش از پانصد کوره سفالگری ساخته می‌شد. نام این سفال از شهری به همین نام گرفته شده و بیشترین تعداد آن در دوره سونگ شمالی (۹۶۰ تا ۱۱۲۷ م.) تولید شده است. تداوم تولید باکیفیت این سفال در دوره مینگ (۱۳۶۸ تا ۱۶۴۴ م.) نیز مشاهده می‌شود؛ به‌گونه‌ای که به مدت پنج قرن، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین کالاهای تجاری چین تولید و به کشورهای بسیاری، از جمله کره، ژاپن و سرزمین‌های خاورمیانه، صادر می‌شد. گسترش این سفال نهایتاً با رواج تولید سفال آبی و سفید متوقف شد.

از دیگر انواع سلاذن‌های به‌دست‌آمده از بندر تاریخی بردستان، شش قطعه سفال شکسته از نوع لانگچوان است (شکل ۵). این شش قطعه سلاذن لانگچوان دارای بدنه محکم و متراکم، با خمیره سنگی خالص و لعاب سبز روشن و ضخیم هستند. سلاذن‌های نوع لانگچوان بردستان قابل مقایسه با سلاذن‌های جزیره کیش (سورتیجی، ۱۳۸۴) و نمونه‌های به‌دست‌آمده از مجموعه سفال‌های ویلیامسون در موزه لندن هستند که از سواحل جنوب ایران جمع‌آوری شده و توسط پریستمن مطالعه شده‌اند. پریستمن سلاذن‌های لانگچوان مجموعه ویلیامسون را با عنوان LQC، به چهار گروه اصلی و چندین زیرگروه تقسیم کرده و آن‌ها را به سده‌های هفتم تا نهم هجری قمری نسبت داده است

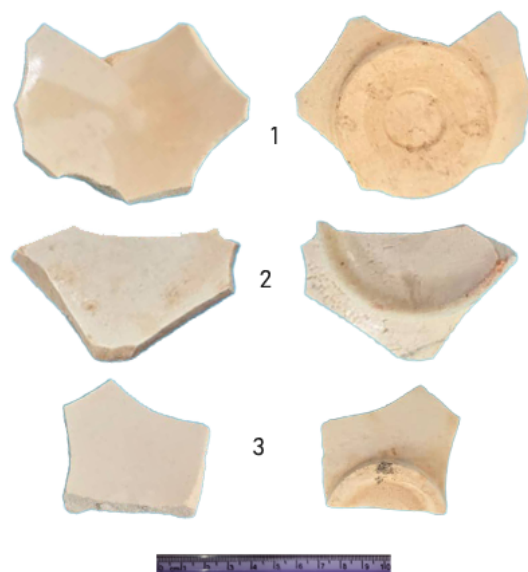
(Priestman, 2005 A: 185, Pl. 297). همچنین، قطعات سلاذن در سیراف (گونه‌های یوئی و لانگچوان)، کیش (گونه لانگچوان متعلق به قرن‌های هفتم و هشتم هجری)، شوش، هرمز (گونه یوئه)، مهوریان و برخی شهرهای داخلی، مانند سیرجان، نیشابور، کرمان، ری، گرگان و استخر، شناسایی شده‌اند (Whitehouse, 1968: 17). سفال‌های سلاذن مکشوفه در سیراف از نوع یوئی، متعلق به قرن سوم هجری، و تعداد کمتری از گونه لانگچوان، متعلق به اواخر قرن پنجم هجری، هستند (Whitehouse, 1968: 17). سلاذن نوع لانگچوان در محوطه المتف، متعلق به قرن‌های هشتم و نهم هجری، نیز شناسایی شده است. براساس مقایسه تحلیلی سلاذن‌های نوع لانگچوان در بندر تاریخی بردستان با نمونه‌های سایر محوطه‌ها، به‌ویژه در مقایسه با بندر تاریخی سیراف، می‌توان اواخر قرن پنجم و قرن ششم هجری قمری را برای این نمونه‌ها پیشنهاد کرد.

شکل ۵: سلاذن نوع لانگچوان مکشوفه از بندر تاریخی بردستان (Priestman, 2013: 661-663 & Pl. 151, 153, 148; Tampeo, 1989: 64; Whitehouse, 1971: Pl. VIIId).

۳. سفال سلادن نوع دهوا

سلادن نوع دهوا (Dehaua Whitestone)^۱ سفالی با خمیر سنگی و لعاب سفید است که به صورت کاسه‌های کوچک و کم عمق، با لبه اریب و بریده، ساخته می‌شده و لعاب آن سطح داخلی و خارجی ظرف را با ظرافت پوشش می‌داده است. این نوع سفال که با خمیره سنگی و لعاب سفید با کیفیت بالا ساخته می‌شده در مجموعه ویلیامسون توسط پریستمن مطالعه شده است (Priestman, 2005, A: 294, 676).

شکل ۶: سلادن نوع دهوا متعلق به سلسله سونگ یا یوان چین مکشوفه از بندر تاریخی بردستان

(کنت، ۱۳۹۳: ۷۰-۱۳۰؛ Morgan, 1991: 677; Priestman, 2013: 71).

پریستمن قرون ۶ و ۷ ه.ق. را برای این سفال پیشنهاد کرده است. سفال دهوا مربوط به سلسله سونگ یا یوان است. درک کنت در کوش قطعاتی از این سفال را مطالعه کرده و سده ۷ ه.ق. را برای آن پیشنهاد می‌کند (کنت، ۱۳۹۳: ۱۳۰). مورگان در هرمز

قدیم، تاریخ این سفال را ۵۷۸ تا ۷۲۸ ه.ق تعیین کرده است (Morgan, 1991: 67-83, fig. 68). ادوارد قرون ۶ تا ۸ ه.ق و کروران آن را «پرسن سفید» نام گذاری کرده است (Edwards, 1975: 59-118; Kervran et al., 2005: 315). همچنین این نوع سفال در سراسر اقیانوس هند، خلیج فارس و شرق آفریقا گزارش شده است (Lin and Ran, 2015: 18, fig. 5). سلادن نوع دهوا، متعلق به سلسله سونگ یا یوان چین، از دیگر سفال‌های مکشوفه از بندر تاریخی بردستان است. قطعات سفال دهوا در بردستان از خمیر سنگی با لعاب سفید به صورت کاسه ساخته شده‌اند و احتمالاً متعلق به سده‌های ۶ و ۷ ه.ق هستند (شکل ۶).

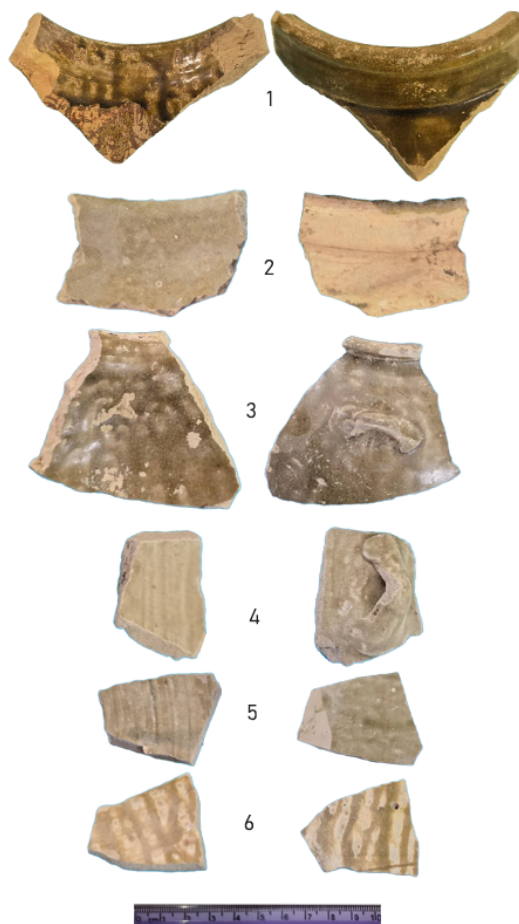
۴. سفال دوسون

سلادن‌های موسوم به دوسون (Dusun Ware) شامل کاسه‌های گود با بدنه مورب و خمیره‌های بزرگ ذخیره با لبه عمودی هستند (Hansman, 1985: 33). این نوع سفال با خمیره سنگی به رنگ خاکستری یا نخودی و لعاب سبز زیتونی شناخته می‌شود و در خمیره‌های آن، دسته‌های پروانه‌ای شکل مشاهده می‌شود (Priestman, 2005 A: 304). پریستمن معتقد است سلادن‌های دوسون از قرن چهارم و پنجم میلادی تا قرن ششم هجری قمری در کوره‌های گوانگ‌دونگ و فوجین تولید شده‌اند (Priestman, 2013: 647). این سفال در سراسر سواحل شمالی و جنوبی خلیج فارس، از جمله در سیراف (Whitehouse, 1971: Pl. VIIId)، شهر کهن جیرفت (چوبک، ۱۳۸۳: ۳۴۴) و نجیرم (توفیقیان، ۱۴۰۲) شناسایی شده است. پریستمن سلادن‌های دوسون مجموعه ویلیامسون را، که از سواحل جنوبی ایران جمع‌آوری شده است، به چهار دسته تقسیم کرده است (Priestman, 2013: 705, Pl. 135). وی دوسون را تحت عنوان *Dusun Green Glazed Stoneware Storage Vessels* و متعلق به قرون هشتم تا دهم میلادی دانسته است. سفال‌های دوسون مکشوفه از بردستان، که به رنگ سبز کم‌رنگ در طیف‌های مختلف و شامل قطعات لبه، دسته و بدنه سفال

به قرن ۹ و ۱۰ میلادی معرفی کرده است (Priestman, 2021: 175-177, Pl. 144). این احتمال وجود دارد که نمونه‌های مکشوفه از بندر تاریخی بردستان متعلق به سلادن با لعاب سفید باشد. تشخیص این سفال‌ها اندکی دشوار است. احتمال دیگر آن است که این سفال‌ها گونه‌های سفالینه خمیر سنگی (پرسن) تک رنگ ساده باشد. احتمالاً این نوع سفال به دلیل کیفیت پایین، تقلیدی از ظروف چینی بوده و بومی منطقه هستند.

^۱ سفال با لعاب شیری یا سفید به نام پرسن با لعاب سفید (White Ware) از دیگر سفال‌های چینی است که در سواحل شمالی خلیج فارس به چشم می‌خورد. پرسن‌های سفید که بیشتر به شکل کاسه دیده می‌شوند متعلق به دوره تانگ (۶۱۸ تا ۹۰۷ میلادی) هستند که همزمان با دوره ساسانی تا اوایل دوران اسلامی و خلافت اموی و عباسی در قلمرو فرهنگی ایران و امپراتوری روم شرقی است. پریستمن این نوع سفال را با نام اختصاری wws1 و مربوط

هستند، قابل مقایسه با گروه ۳ در مجموعه ویلیامسون‌اند که پریستمن آن را متعلق به سده‌های سوم تا پنجم ه. ق دانسته است (Priestman, 2013: 705). سلادن‌های دوسون بردستان، به‌طور کلی، مربوط به نیمه دوم دوره تانگ و سده‌های نخستین دوران اسلامی می‌شوند (شکل ۷).

شکل ۷: سفال چینی نوع دوسون مکشوفه از بندر تاریخی بردستان
(Priestman, 2005 A: 304, Pl. 169; 2013: 705, Pl. 135; 2005 B: 304, Pl. 169).

۵. سلادن مارتابان (مرتبان)

سلادن مارتابان (Martaban)، کوزه‌های ذخیره آذوقه با خمیره سنگی هستند که به شکل تخم‌مرغی و با لعاب سبز زیتونی، قهوه‌ای یا سیاه ساخته شده‌اند. این نوع سلادن در دوران تانگ یا سونگ در استان گوانگ‌دونگ تولید شده است (Valenstein, 1989: 204). سفال مرتبان با لعاب شیشه‌ای و ارتفاع حدود ۳۰

سانتی‌متر تا ۱ متر، با خمیره سنگی و بدنه ضخیم، برای ذخیره آب شیرین و آذوقه تولید می‌شده است. دهانه کوچک، چهار دسته و لعاب قهوه‌ای تیره، و در برخی موارد لعاب‌های کرمی و سبز، از ویژگی‌های این سفال است. این سفال از خمیره سنگی به رنگ خاکستری و به روش چرخ‌ساز ساخته شده است. پریستمن معتقد است این سفال از سده‌های ۸ تا ۱۱ ه. ق. به ایران صادر شده است. سلادن مارتابان در سواحل شمالی خلیج فارس شامل خمیره‌های کروی با لبه گرد، گردن کوتاه، بدنه کروی و کف مقعر یا مسطح شناسایی شده است. تنها سطح بیرونی آن با لعاب سیاه پوشیده شده و دارای خمیره خاکستری روشن و شاموت شن سیاه است (Priestman, 2013: 649). نمونه‌هایی از سلادن مارتابان از حریره کیش، هرموز و مجموعه ویلیامسون گزارش شده است (Morgan, 1991: 70). متوانا، موتابان، مرتبان، مرتبانی و موتاما از دیگر نام‌های این گونه سفال هستند. مرتبان نام بندری در ۴۰۰ کیلومتری جنوب ناپیدوا، مرکز کشور میانمار، است (Hein, 2008: 21). این سفال در حوضه خلیج فارس، چین، ژاپن و فیلیپین گزارش شده است. سفال مرتبان به‌طور کلی متعلق به قرن ۸ ه. ق. است اما تاریخ آن از سده‌های ۸ تا ۱۲ ه. ق. تعیین شده است (Pameal, 2002: 108-118). سفال‌های دارای لعاب قهوه‌ای روشن و براق، که به‌صورت خمیره‌های کوچک با دهانه باز دیده می‌شوند، در بررسی و شناسایی بندر تاریخی بردستان به تعداد ۱۲ قطعه شناسایی شدند. براساس مقایسه با سایر سلادن‌های مارتابان سواحل شمالی خلیج فارس، این نمونه‌ها متعلق به سده ۸ ه. ق. هستند (شکل ۸).

شکل ۸: سفال نوع مرتبان مکشوفه از بندر تاریخی بردستان (Hansman, 1985: 25-27; Priestman, 2013: 665; Krahel, 1986: 235-236).

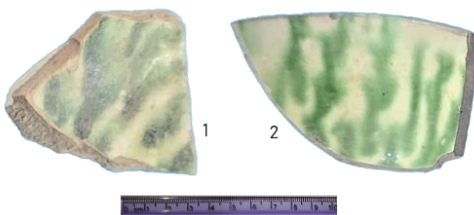
۶. سفال چانگشا

زیتونی و قهوه‌ای، شامل نقوش ساده خطی و گل‌دار، به شکل کاسه دیده می‌شود (شکل ۹). دومین نوع سفال چانگشا در بردستان، شامل دو قطعه سفال به شکل کاسه، با لعاب سبز کم‌رنگ و لعاب پاشیده به رنگ سبز پررنگ است (شکل ۱۰). سومین نوع، موتیف مرد نی‌نواز است که بخشی از یک ظرف چانگشا بوده است (شکل ۱۱). سفال چانگشا از نظر فرم نیز به دو گروه اصلی کاسه و خمره‌های متوسط و کوچک تقسیم می‌شود که بر روی این خمره‌ها موتیف‌های مختلفی، به اشکال نخل خرما، درخت سالا، موزیسین رقصنده و ... به چشم می‌خورد. سفال‌های نوع چانگشای بردستان قابل مقایسه با نمونه‌های مکشوفه از بندر تاریخی نجیرم (توفیقیان، ۱۴۰۰)، بندر تاریخی مهریان (توفیقیان و اسماعیلی، ۱۳۸۸)، بندر تاریخی سیراف (Whitehouse, 1973: 348) و کشتی بلیتون در مالزی (متعلق به قرن نهم میلادی، سلسله تانگ) هستند (Flecker, 2001: 335).

شکل ۹: سه قطعه سفال چینی نوع چانگشا (دوره تانگ متأخر (۹۰۶-۸۱۸ م. مکشوفه از بندر تاریخی بردستان (بُردو)

(Flecker, 2001: 335; Whitehouse, 1973: 249-251;)
(Rougeulle, 1990: 161; Liu, 1991: 225)

شکل ۱۰: نوع دیگری از سفال چانگشا مکشوفه از بندر تاریخی بردستان

(Flecker, 2001: 335; Whitehouse, 1973: 249-251;)
(Rougeulle, 1990: 161; Liu, 1991: 225)

سفال چانگشا (Changsha) از خمیر سنگی به رنگ خاکستری یا نخودی و پوشش گلی سفیدرنگ، به صورت کاسه‌های سبز یا سبز - قهوه‌ای‌رنگ، در شهری به همین نام در قرن نهم میلادی تولید شده است. نقوش این سفال شامل طرح‌های خطی و نقوش گل‌دار است (Rougeulle, 1990: 21-24). این ظروف سنگی در بندر تاریخی سیراف توسط وایت‌هاوس (Whitehouse and Williamson, 1973: 248-249, fig. 18.2) و در صحار توسط روگیول معرفی شده‌اند (Rougeulle, 1990: 21-25). سفال چانگشا از دوره متأخر تانگ (۸۱۸-۹۰۶ م.) تولید شده و توسط بازرگانان چینی به اقیانوس هند و خلیج فارس تجارت می‌شده است (Flecker, 2001: 335; Whitehouse and Williamson, 1973: 249-251). لوئی معتقد است این سفال از اواسط سلسله تانگ تا اواخر این سلسله تولید شده است (Liu, 1991: 225)، اما واتسون آن را متعلق به نیمه دوم قرن نهم میلادی می‌داند (Watson, 2004: 64). این سفال از نظر فرم و شکل تنوع چندانی ندارد و اغلب به صورت کاسه، کوزه و تنگ دهان‌گشاد دیده می‌شود. شهر چانگشا، مرکز ایالت هونان (Hunan) در بخش مرکزی چین، از طریق رودخانه یانگ‌تسه، سفال چانگشا را از اواخر دوران ساسانی تا قرن چهارم هجری قمری به کانتون انتقال داده و سپس به خلیج فارس و شرق آفریقا صادر می‌کرده است. تعدادی از این سفال‌ها توسط وایت‌هاوس در سیراف شناسایی شده‌اند. همچنین، کشتی غرق‌شده بلیتون، که در تنگه سیاه اندونزی غرق شده است، حاوی تعداد بی‌شماری ظروف چانگشا بوده که از چین به مقصد اقیانوس هند در حرکت بوده است (Flecker, 2001: 335). سفال‌های چانگشا از کوره‌های سفالگری چین به بسیاری از کشورهای جنوب آسیا، شبه‌قاره هند، سریلانکا، خلیج فارس، دریای سرخ، سامرا، نیشابور، قاهره، سوهار و سوریه در دوره تانگ تجارت می‌شده‌اند (Rougeulle, 1990: 161). پریستمن سفال‌های چانگشا را به دو دسته تقسیم کرده است. گروه نخست با عنوان GDC.1 مربوط به اواخر قرن سیزدهم تا پانزدهم میلادی و گروه دوم با عنوان GDC.2 مربوط به قرن سیزدهم تا چهاردهم میلادی است (Pirestman, 2021: 175-177). از دیگر سفال‌های چینی مکشوفه از بندر تاریخی بردستان، سفال چانگشا متعلق به سلسله تانگ و قرن نهم میلادی است. این سفال چینی، برخلاف سلاذن نوع یوئه و لانگ‌چوان، دارای تزئینات است و به اشکال متفاوت دیده می‌شود. نوع نخست، با پوشش سبز - قهوه‌ای و نقوش سبز

(شکل ۱۲). سفال لعاب کهربایی بردستان شامل پایه یک کوزه کوچک است که لعاب، بخش داخلی و قسمت‌هایی از سطح بیرونی آن را پوشانده است، اما حلقه پایه ظرف بدون لعاب باقی مانده است. این قطعه سفال احتمالاً متعلق به سلسله تانگ در چین است که از طریق جاده ابریشم دریایی به بندر تاریخی بردستان تجارت شده است.

شکل ۱۲: سفال با لعاب کهربایی متعلق به سلسله تانگ از استان هنان و شانجی در شمال چین مکشوفه از بندر تاریخی بردستان (Artemio et al., 1992: 225).

۸. سفال آبی‌وسفید

در دوران مینگ (۱۳۶۸-۱۶۴۴ م.)، سفال سلادن جای خود را به سفال تازه‌ای به نام آبی‌وسفید داد و کوره‌های سلادن تولید خود را متوقف کردند. تنها در اواخر این دوره، سلادن خشن با کاربرد روزمره تولید می‌شد (Valnstein, 1988: 203). سفال آبی‌وسفید تا سده‌های اخیر در چین تولید شده و به‌عنوان کالایی تجاری و ارزشمند تا بازارهای خاورمیانه و حتی اروپای غربی تجارت شده است. سفال آبی‌وسفید در جینگ‌دژن (Jingdezhen) در شرق چین تولید شده و در دوره سلسله یوآن به سایر کشورها صادر گردید. پس از قرن شانزدهم میلادی، معادن محلی کبالت در چین کشف شد، اگرچه کبالت ایرانی همچنان به‌عنوان ماده گران‌بها مورد استفاده قرار می‌گرفت. تولید سفال آبی‌وسفید در جینگ‌دژن تا به امروز ادامه دارد. سفال آبی‌وسفید در مرکز جینگ‌دژن، در روزگار امپراتور کانگ‌خی (Kangxi) از سلسله چینگ (Qing Dynasty) (۱۶۶۱-۱۷۲۲ م.)، به بالاترین سطح از تکنیک تولید دست یافت. از قرن سیزدهم میلادی، تولید سفال آبی‌وسفید در دیگر کشورها، به‌ویژه در خاورمیانه، آغاز گردید و موتیف‌های اژدها و گل‌های لوتوس در تولیدات اسلامی سوریه، مصر و ایران نمودار شد (Krhel, 1997: 154). سفال آبی‌وسفید تنها یک بار حرارت می‌دید و پس از خشک شدن بدنه چینی، به‌وسیله کبالت آبی که با آب مخلوط شده بود، نقش‌اندازی می‌شد و سپس با استفاده از برس، با لعابی روشن پوشانده شده و در

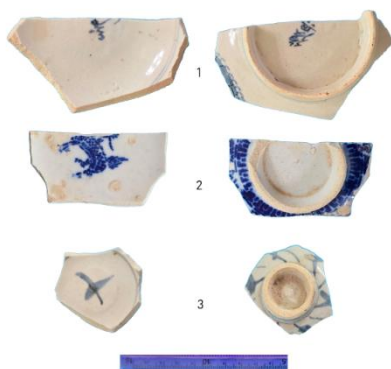
شکل ۱۱: نقش مرد نی‌نواز متعلق به سفال چینی نوع چانگشا، (دوره تانگ متأخر (۹۰۶-۸۱۸ م.) محوطه باستانی بردستان (بردو)).

۷. سفال با لعاب کهربایی

این نوع سفال، که به نام «سفال لعاب کهربایی» یا «امپر» (Amber-glazed pottery) نیز شناخته می‌شود، یکی از انواع سفال‌های لعاب‌دار است که در دوران سلسله تانگ (Tang Dynasty: ۶۱۸ تا ۹۰۷ میلادی) در چین رواج داشته است. مشخصه اصلی این سفال‌ها، لعاب شیشه‌ای به رنگ کهربایی، عسلی یا زرد طلایی است که در دمای بالا پخته می‌شده است. این رنگ به دلیل وجود اکسید آهن در ترکیبات لعاب ایجاد می‌شود. این سفال‌ها معمولاً با تکنیک «سه رنگ» (sancal) یا به صورت سفال‌های سربی لعاب‌دار ساخته می‌شدند، هرچند که نمونه‌های تک‌رنگ با لعاب کهربایی نیز وجود دارند. این سفال احتمالاً در کوره‌های گونگشیان در استان هنان چین تولید شده است. این کوزه‌ها عمدتاً تخم‌مرغی شکل هستند و با پایه‌های کوتاه و کناره‌های گرد، با لعاب کهربایی ظریفی پوشانده شده‌اند که از کناره‌ها چکه می‌کند و در یک سوم مسیر، به طور ناهموار متوقف می‌شود؛ به‌گونه‌ای که بدنه سفید و گچی سفال در بخش تحتانی نمایان می‌گردد. از این ظروف برای مصارف روزمره، تزئینات و حتی در مراسم مذهبی استفاده می‌شده است. این سفال‌ها از طریق جاده ابریشم دریایی به ایران و سایر نقاط جهان صادر می‌شدند و در کاوش‌های باستان‌شناسی ایران، به‌ویژه در سواحل خلیج فارس، نمونه‌هایی از آن‌ها یافت شده است که نشان‌دهنده ارتباطات تجاری گسترده در آن دوران است (Artemio et al., 1992: 225).

یک قطعه سفال با لعاب کهربایی، متعلق به یک کوزه متوسط، در میان سفال‌های چینی بندر تاریخی بردستان جلب توجه می‌کند

داخل و بیرون سفال نوشته می‌شد. از دیگر سفال‌های چینی مکشوفه از بندر تاریخی بردستان، چینی‌های آبی‌وسفید هستند. این نوع سفال شامل خمیر چینی با زمینه سفید و نقوش مختلف به رنگ آبی است. در داخل این سفال‌ها، حروف چینی به چشم می‌خورد. با توجه به کیفیت بالای خمیر این چینی‌ها و حروف و نقوش روی آن‌ها، این قطعات سفال آبی‌وسفید متعلق به قرون متأخر اسلامی هستند. در میان چینی‌های بردستان، چهار قطعه دارای کتیبه به خط چینی بوده و ۱۲ قطعه شامل بدنه‌هایی با نقوش آبی‌رنگ هستند (شکل‌های ۱۳ و ۱۴).

شکل ۱۳: سه قطعه سفال چینی آبی سفید متعلق به پایه ظرف با حروف چینی مکشوفه از بندر تاریخی بردستان (Carswell, 2000: 10)

شکل ۱۴: چینی‌های آبی سفید مکشوفه از بندر تاریخی بردستان (Carswell, 2000: 10)

با توجه به مطالب گفته شده در مجموع هشت نوع از سفال‌های چینی در پژوهش‌های باستان‌شناسی بندر تاریخی بردستان شناسایی گردید که در جدول شماره ۱ آمده است:

حرارت بالا پخته می‌شد. این سفال چرخ‌ساز از کائولین مرغوب (به رنگ سفید) و نامرغوب (به رنگ خاکستری)، با نقش‌های هندسی شامل خطوط جداکننده و نقوش گیاهی به شکل گل و برگ در دو سوی سفال، با استفاده از کبالت و در فرم‌های کاسه، بشقاب و قند ساخته شده است. گاهی اوقات حروف چینی نیز در میان تزئینات آن دیده می‌شود (Zhang *et al.*, 2000: 10).

سفال آبی‌وسفید، به‌عنوان سفال صادراتی چین، معروف‌ترین سرامیک چینی است که در اغلب محوطه‌های قرون میانی تا سده‌های متأخر دوران اسلامی در خلیج فارس شناسایی شده است. تجارت این کالا از دوره یوآن آغاز شد و در دوره مینگ به اوج خود رسید و سرامیک چینی شهرتی جهانی یافت (Laurie, 2010: 331-385). در سواحل خلیج فارس، نمونه‌های فراوانی از سفال آبی‌وسفید در هرموز شناسایی شده است که مورگان آن‌ها را متعلق به پیش از قرن چهاردهم میلادی می‌داند (Wiesner, 1979: 13)، اما میسون و ژنگ آن‌ها را متعلق به قرون چهاردهم تا شانزدهم میلادی دانسته‌اند (Meicun and Zhang, 2017: 421, fig. 3) و پریستمن سده‌های شانزدهم و هفدهم میلادی را برای آن‌ها پیشنهاد کرده است (Priestmani *et al.*, 2005: 71, fig. 15). سفال آبی‌وسفید همچنین در سواحل جنوبی خلیج فارس، در مجموعه ویلیامسون (قرون هشتم تا یازدهم میلادی)، شعم و جلفار (قرون شانزدهم و هفدهم میلادی)، المطف جلفار (قرون شانزدهم تا هفدهم میلادی) و بسیاری از محوطه‌های آسیای میانه، اروپا و شرق آفریقا شناسایی شده است (Krhel, 1997: 154; Wiesner, 1979: 13, figs. 4-5; Priestman, 2005 A: 310-325) و تاریخ آن در این مناطق از قرون دهم تا اوایل قرن هفدهم میلادی تعیین شده است (Priestman, 2005 A: 676). سفال‌های آبی‌وسفید چین در دوره مینگ و هم‌زمان با دوره صفویه وارد ایران شدند. این سفال‌ها دارای نقوش جانوری، گیاهی، انتزاعی، انسانی و کتیبه‌نگاره به رنگ آبی بر زمینه سفید هستند که در دوره صفویه، سفالگران ایرانی تلاش کردند از آن‌ها تقلید کرده و اقدام به تولید سفال آبی‌وسفید ایرانی کنند. البته تاریخ تولید سفال آبی‌وسفید در چین به قرن یازدهم میلادی بازمی‌گردد، اما اوج تجارت این سفال از چین به ایران در عهد صفوی بوده است. در این دوره، بسیاری از سفال‌های آبی‌وسفید به سفارش پادشاه صفوی در کوره‌های سفالگری چین تولید می‌شد و مهرهایی به زبان فارسی، دال بر سفارش تولید و اهدای ظروف سفالی آبی‌وسفید به امامان و امامزاده‌های ایران، بر آن‌ها به چشم می‌خورد. گاهی اوقات این مضامین به زبان چینی نیز در

جدول ۱: انواع سفال‌های چینی بندر تاریخی بردستان

ردیف	نوع سفال	تعداد	گاه‌نگاری	نمونه‌های قابل مقایسه
۱	سالدن نوع یوئه	۱ قطعه	سده‌های سوم و چهارم هجری قمری	سیراف، کوش، بصره، کوفه، واسط، سامرا (عراق)، جمیرا (امارات) و برهمن‌آباد سند.
۲	سالدن نوع لانگ‌چوان	۶ قطعه	اواخر سده پنجم و ششم هجری قمری	کره و ژاپن، مجموعه ویلیامسون در موزه لندن، سیراف، کیش، شوش، هرمز، مهربوبان، سیرجان، کرمان، ری، گرگان و استخر.
۳	سالدن نوع دِهوا	۳ قطعه	سده‌های ششم و هفتم هجری قمری	کوش و هرمز. محوطه‌های سراسر اقیانوس هند، خلیج فارس و شرق آفریقا.
۴	سالدن نوع دوسون	۶ قطعه	سده‌های دوم تا سوم هجری قمری	سیراف، نجیرم، شهر کهن حیرفت و مجموعه ویلیامسون در موزه لندن.
۵	سالدن نوع مرتبان	۱۲ قطعه	سده‌های هشتم تا یازدهم هجری قمری	کیش، هرمز و مجموعه ویلیامسون (از محوطه‌های باستانی ژاپن و فیلیپین هم گزارش شده است).
۶	سالدن نوع چانگشا (در دو گونه متفاوت چانگشا و یک قطعه دارای موتیف نوازنده مرد نی‌نواز)	۷ قطعه	سده‌های ششم و هفتم هجری قمری	سیراف، صحار، سامرا، نیشابور، قاهره، سوهار، سوریه، کشتی بلیتون و مجموعه ویلیامسون در موزه لندن.
۷	سفال با لعاب کهربایی	۱ قطعه	سلسله تانگ (۶۱۸ تا ۹۰۷ میلادی)	
۸	چینی آبی‌وسفید (کتیبه به خط چینی بر روی چهار قطعه)	۱۶ قطعه	دوره صفویه (۹۰۷-۱۱۴۸ ه.ق)	هرمز، شعم، جلفار و المطف.

نتیجه‌گیری

مقطعی و محدود نبوده، بلکه در یک بازه زمانی طولانی و پیوسته

تداوم یافته است.

یافته‌های مقاله همچنین نشان می‌دهد که موقعیت جغرافیایی بردستان، با وجود فاصله نسبی از خط ساحلی، مانع ایفای کارکرد بندری آن نشده و ارتباط آن از طریق رودخانه و پیوند با بنادر بزرگ‌تر، این محوطه را به حلقه‌ای واسط در نظام توزیع کالا تبدیل کرده است. از این منظر، بردستان را باید در کنار بنداری چون سیراف و نجیرم به‌عنوان بخشی از یک سامانه چندلایه و پویا در تجارت دریایی جنوب ایران در نظر گرفت؛ سامانه‌ای که در آن بنادر ساحلی، فراساحلی و مراکز داخلی در پیوندی متقابل عمل می‌کرده‌اند.

مقایسه تطبیقی نمونه‌های بردستان با محوطه‌های هم‌دوره در خلیج فارس، شبه‌قاره هند، شرق آفریقا و شرق آسیا نیز مؤید آن است که این بندر در یک شبکه گسترده تبادل فرهنگی و اقتصادی جای داشته است. از سوی دیگر، شباهت‌های آشکار میان سفال‌های بردستان و نمونه‌های سیراف و نجیرم، علاوه بر

در پژوهش‌های باستان‌شناسی بندر تاریخی بردستان، هشت نوع از سفال‌های چینی شناسایی گردید. این سفال‌ها که از طریق جادهٔ ابریشم دریایی وارد خلیج فارس شده و سپس از طریق بنادر سیراف، نجیرم و بردستان، از سده‌های نخستین پس از اسلام، به‌ویژه از قرن سوم تا یازدهم هجری قمری، وارد بازارهای ایران شده‌اند، بیشترین مشابهت را با نمونه‌های مکشوفه از سیراف و نجیرم داشته و با نمونه‌های سایر بنادر تاریخی خلیج فارس، شبه‌قارهٔ هند، شرق آفریقا و شرق آسیا نیز قابل مقایسه هستند. بررسی سالدن‌ها و سایر سفال‌های چینی مکشوفه از بندر تاریخی بردستان نشان می‌دهد که این محوطه، فراتر از یک استقرار ساحلی یا محلی، نقشی فعال در شبکه مبادلات دریایی خلیج فارس و ارتباطات فرامنطقه‌ای با چین و حوضه اقیانوس هند داشته است. تنوع گونه‌های شناسایی‌شده، از سالدن‌های اولیه تا ظروف آبی‌وسفید متأخر، بیانگر آن است که روند ورود کالاهای چینی به بردستان و از آن‌جا به بازارهای داخلی ایران، پدیده‌ای

شوارتس، پاول، ۱۳۸۲. *جغرافیای تاریخی فارس*، ترجمه کاووس جهاننداری، تهران: انجمن آثار مفاخر فرهنگی.
لارنس لاگهارت، پیتز جکسون، ۱۳۹۷. *تاریخ ایران کمبریج*، قسمت سوم: *ساسانیان*، ترجمه تیمور قادری، تهران: انتشارات مهتاب.
لسترنج، گای، ۱۳۷۳. *جغرافیای تاریخی سرزمین‌های خلافت شرقی*، ترجمه محمد عرفان، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

- Artemio, C., B. Kerry Nguyen Long, and C. O. Valdes, 1992. *A Thousand Years of Stoneware Jars in the Philippines*, Manila: Jar Collectors (Philippines) with the support of Eugenio Lopez Foundation Incorporated.
- Britt, J., 2007. *The Complete Guide to High-fire Glazes: Glazing and Firing*, New York: Sterling Publishing Company.
- Carswell, J., 2000. *Blue & White: Chinese Porcelain around the World*, Chicago: Art Media Resources.
- Chen, K., 2000. *Chinese Porcelain: Art, Elegance and Appreciation*, San Francisco: Long River Press.
- Deng, Y., 2011. *Ancient Chinese Invention*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dewar, R., 2002. *Stoneware*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Edwards, R., 1975. *The World of Ceramics*, London: Hamlyn.
- Flecker, M., 2001. "Changsha Ceramics in Southeast Asia", *Journal of Southeast Asian Studies*, 32 (1): 1–19.
- Fuqua, J. A., 2007. *The Essence of Tea: The Effects of Lu Yu's "Cha Jing" on the Extent of Changes in Tea Drinking and the Material Culture of Yue Ware in Tang China after 780 AD*, Nacogdoches: Stephen F. Austin State University.
- Garner, H. M., 1959. "Chinese Celadon Wares", *The Burlington Magazine*, 101 (678/679): 64–67.
- Gompertz, G. M., 1963. *Korean Celadon*, London: Faber and Faber.
- Guy, J., 1986. *Oriental Trade Ceramics in South-East Asia, Ninth to Sixteenth Centuries: With a Catalogue of Chinese, Vietnamese and Thai Wares in Australian Collections*, Oxford: Oxford University Press.
- Hansman, J., 1985. *Julfar, an Arabian Port: Its Settlement and Far Eastern Ceramic Trade from the 14th to the 18th Centuries*, London: Royal Asiatic Society (Prize Publication Fund 22).
- Hein, D., 2008. "Ceramic Kiln Lineages in Mainland Southeast Asia", in *Ceramics in Mainland Southeast Asia: Collections in the Freer Gallery of Art and Arthur M. Sackler Gallery*, Washington, D.C.: Smithsonian Institution, pp. 1-38.
- Herzfeld, E., 1907. *Pasargadae: Aufnahme und Untersuchungen zur persischen Archaeologie*, Berlin: Forgotten Books.
- Kennet, D., 2004. *Sasanian and Islamic Pottery from Ras al-Khaimah: Classification, Chronology and Analysis of Trade in the Western Indian Ocean*, Oxford: Archaeopress (Society for Arabian Studies Monographs 1 / BAR International Series 1248).

تأیید مسیرهای شناخته‌شده تجارت دریایی، بر پیوند میان بنادر ایرانی خلیج فارس در انتقال و توزیع کالاهای وارداتی دلالت دارد. در مجموع، داده‌های این پژوهش نشان می‌دهد که می‌توان بندر تاریخی بردستان را یکی از کانون‌های مؤثر در ورود، انتقال و بازتوزیع سفال‌های چینی در جنوب ایران دانست. این یافته‌ها نه تنها بر اهمیت باستان‌شناسی بردستان می‌افزاید، بلکه در بازسازی ساختار تجارت دریایی دوره‌های اسلامی و فهم جایگاه بنادر کوچک‌تر و کمتر شناخته‌شده در این شبکه، ارزش تحلیلی قابل توجهی دارد.

کتاب‌نامه

- ابن بلخی، ۱۳۸۵. *فارس‌نامه*، به کوشش، تصحیح و تحشیه گای لسترنج و رینولد الن نیکلسون، تهران: انتشارات اساطیر.
- توفیقیان، حسین، ۱۳۸۸. گزارش بررسی و شناسایی باستان‌شناسی بنادر تاریخی سواحل شمالی خلیج فارس در محدوده استان بوشهر، تهران: کتابخانه و مرکز اسناد پژوهشکده باستان‌شناسی (منتشر نشده).
- توفیقیان، حسین، ۱۳۹۳. *بنادر تاریخی خلیج فارس، دوره ساسانی تا صدر اسلام، بر اساس مطالعات باستان‌شناسی و باستان‌شناسی زیر آب*، تهران: انتشارات پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری.
- توفیقیان، حسین، ۱۴۰۰. *گزارش مطالعات باستان‌شناسی بندر تاریخی نجیرم، گمانه‌زنی به منظور تعیین عرصه و پیشنهاد حریم و لایه‌نگاری*، تهران: کتابخانه و مرکز اسناد پژوهشکده باستان‌شناسی (منتشر نشده).
- توفیقیان، حسین، ۱۴۰۲. *گزارش بررسی و شناسایی باستان‌شناسی شهرستان بندر دیر*، تهران: کتابخانه و مرکز اسناد پژوهشکده باستان‌شناسی (منتشر نشده).
- توفیقیان، حسین و محمداسماعیل اسمعیلی جلودار، ۱۳۸۸. *گمانه‌زنی به منظور لایه‌نگاری بندر تاریخی مهرابان*، تهران: کتابخانه و مرکز اسناد پژوهشکده باستان‌شناسی (منتشر نشده).
- چوبک، حمیده، ۱۳۸۳. *تسلسل فرهنگی جازموریان شهر قدیم جیرفت در دوره اسلامی*، رساله دکتری گروه باستان‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس.
- حسینی فسائی، حسن، ۱۳۸۲. *فارس‌نامه ناصری*، به تصحیح منصور رستگار فسایی، تهران: امیر کبیر.
- سرفراز، علی اکبر، ۱۳۸۴. *گزارش بررسی و شناسایی باستان‌شناسی شهرستان کنگان*، تهران: کتابخانه و مرکز اسناد پژوهشکده باستان‌شناسی (گزارش منتشر نشده).
- سورتیچی، سامان، ۱۳۸۴. *گزارش کاوش باستان‌شناسی شهر حریره کیش*، تهران: کتابخانه و مرکز اسناد پژوهشکده باستان‌شناسی.

- Kervran, M., F. T. Hiebert, and A. Rougeulle, 2005. *Qal'at al-Bahrain: A Trading and Military Outpost 3rd Millennium B.C. - 17th Century A.D.*, Turnhout: Brepols.
- Krahl, R., 1986. *Chinese Ceramics in the Topkapi Saray Museum: A Complete Catalogue*, London: Sotheby's Publications.
- Krahl, R., 1997. "Vietnamese Blue-and-white and Related Wares", in J. Stevenson and J. Guy (eds.), *Vietnamese Ceramics: A Separate Tradition*, Chicago: Art Media Resources, pp. 146-157.
- Lin, R., and Y. Ran, 2015. "An Investigation of Dehua Kiln Celadon", *Journal of Ceramic Art*, 3: 15-25.
- Liu, T., 1991. *Changsha Kiln*, Changsha: Hunan Fine Arts Publishing House.
- Meicun, L., and R. Zhang, 2017. "A Chinese Porcelain Jar Associated with Marco Polo: A Discussion from an Archaeological Perspective", *European Journal of Archaeology*, 20 (1): 1-18.
- Morgan, P., 1991. "New Thoughts on Old Hormuz: Chinese Ceramics in the Hormuz Region in the Thirteenth and Fourteenth Centuries", *Iran*, 29: 67-83.
- Priestman, S., 2005 (A). *Settlement and Ceramics in Southern Iran: An Analysis of the Sassanian and Islamic Period in the Williamson Collection*, MA Thesis, Department of Archaeology, Durham University.
- Priestman, S., 2005 (B). *The Rise of Siraf: Long-Term Development of Trade Emporia within the Persian Gulf*, Durham: Durham University.
- Priestman, S., 2013. *A Quantitative Archaeological Analysis of Ceramic Exchange in the Persian Gulf and Western Indian Ocean, AD c. 400 - 1275*, PhD dissertation, Department of Archaeology, Durham University.
- Priestman, S., 2021. *Ceramic Exchange and the Indian Ocean Economy (AD 400-1275)*, Vol. II, London: British Museum.
- Priestman, S., D. Kennet, A. Khosrozadeh, and A. Aali, 2005. *The Hormuzgan Survey 2005: Ground Testing the Williamson Collection*, London/Tehran: British Institute of Persian Studies/Iranian Centre for Archaeological Research.
- Rougeulle, A., 1990. "Les importations de céramique chinoise dans le golfe arabo-persique (VIIIe-Xe siècles)", *Archéologie Islamique*, 2: 5-46.
- Stein, M. A., 1937. *Archaeological Reconnaissances in North-Western India and South-Eastern Iran*, London: Macmillan and Co.
- Tampoe, M., 1989. *Maritime Trade between China and the West: An Archaeological Study of Ceramics from Siraf (Persian Gulf), 8th to 15th Centuries AD*, Oxford: British Archaeological Reports (International Series 555).
- Valenstein, S. G., 1989. *A Handbook of Chinese Ceramics*, New York: Metropolitan Museum of Art.
- Vincent, W., 1797. *The Commerce and Navigation of the Ancients in the Indian Ocean*, London: T. Cadell and W. Davies.
- Watson, O., 2004. "Chinese-Iranian Relations: Mutual Influence of Chinese and Persian Ceramics", in *Encyclopaedia Iranica*, vol. V, fasc. 5, pp. 455-457.
- Whitehouse, D., 1968. "Excavations at Sirāf: First Interim Report", *Iran*, 6: 1-22.
- Whitehouse, D., 1971. "Siraf: A Sasanian Port", *Antiquity*, 45 (180): 262-269.
- Zakin, R., 2011. *Ceramics: Mastering the Craft*, Wisconsin: Krause Publications.
- Zhang, G., Z. Cheng, and Q. Wang, 2000. "Jingdezhen's Ceramic Civilization: The Past and Today", in *Proceedings of the 2015 International Conference on Humanities and Social Science Research*, Atlantis Press, pp. 9-13.